

Osvrt

Navid Kermani
**Uzduž rovova.
 Putovanje Istočnom Europom
 sve do Isfahana**

Naklada Ljevak, Zagreb, 2021., 492 str.

Nekoć su u zapadnom svijetu popularni bili politički putopisi s Balkana. Nepoznati orijentalni svijet Balkana zapadnoj su javnosti – s manje ili više predrasuda, o kojima je Marija Todorova (2015) napisala vjerojatno najpoznatiju knjigu u saidovskoj tradiciji kritike zapadnog orijentalizma – približavali putopisci, među kojima je bilo ozbiljnih istraživača, diplomata i književnika, ali i pravih šarlatana. Najpoznatija “balkanistica” vjerojatno je Rebecca West, čija knjiga *Black Lamb and Grey Falcon*, nastala tijekom putovanja Jugoslavijom tridesetih godina 20. stoljeća, slovi kao klasik te vrste literature, koji je imao poguban utjecaj na oblikovanje mišljenja i odluka zapadnih državnika i u ratovima na području bivše Jugoslavije devedesetih godina (Kasapović, 2005, str. 10-11).

U posljednje vrijeme politički putopisi doživljavaju renesansu u hrvatskom izdavaštvu, a u njima su mjesto Balkana zauzeli “nepoznati” i “uznemireni” Kavkaz i Srednja Azija. Od više izdanaka suvremenoga orijentalnog žanra izdvajam *Izvanredno stanje. Putovanje u uznemireni svijet* (2019) i *Uzduž rovova. Putovanje Istočnom Europom sve do Isfahana* (2021) Navida Kermanija, *Imperij* (2021) Ryszarda

Kapušćinskoga te *Sovjetistan. Putovanje Turkmenistanom, Kazahstanom, Tadžikistanom, Kirgistanom i Uzbekistanom* Erike Fatland (2021). Tri prve knjige objavila je izdavačka kuća Ljevak, perjanica ideološki profilirane publicistike u Hrvatskoj, one javno prešućivanoga “lijevog” povijesnog revizionizma. Inače, Ljevak je glavni izdavač djela Noama Chomskoga, ikone međunarodne ljevice, ali i najpoznatijega povijesnog revizionista u interpretacijama zbivanja na području bivše Jugoslavije devedesetih godina. Prema katalogu Knjižnica Grada Zagreba, hrvatski su izdavači do 2021. godine objavili čak dvadeset jednu, a Ljevak osam njegovih knjiga. U kolopletu silno repetitivnih i autoreferentnih spisa – kada bi o Chomskome uputno bilo pisati politički nekorektno, neki od njih bi sloveli kao ogledni primjeri samoplagijatorstva (primjerice, Chomsky, 2006, 2008) – može se naći svašta: od obrane Slobodana Miloševića kojega je Zapad navodno napao zato što se borio protiv “neoliberalnoga kapitalizma”, poistovjećivanja američkog napada na iračku Faludžu i srpskog napada na Srebrenicu, poricanja genocida u Srebrenici, umanjivanja razmjera srpskih etničkih čišćenja, pripisivanja odgovornosti za početak sukoba na Kosovu Albancima i Oslobođilačkoj vojsci Kosova, a ne Miloševićevu režimu, do usporednica suvremene hrvatske i njemačke povijesti sa savezom ustaša i nacista u Drugome svjetskom ratu itd.

U ovom ću se tekstu ograničiti na prikaz knjige *Uzduž rovova* Navida Kermanija, njemačkog publicista iranskog podrijetla. Neću se baviti kritičkom analizom cijele knjige – nije osobito uputno polemizirati s autorom koji je krenuo na putovanje s punom ideološkom prtljagom – nego ću se

ograničiti na jednu crticu koja dobro ilustrira kako se pod plaštom lijeve političke publicistike mogu prokrijumčariti koje-kakve krivotvorine povijesnih zbivanja i ličnosti. Ovo je, ukratko, crtica o Essadu Beyu i Navidu Kermaniju.

Priču o Essadu Beyu Kermani je ispleo od raštrkanih, ali razmjerno brojnih citata iz njegova romana *Ali i Nino*, pohvalâ tome naivnom staromodnom romanu upitna autorstva te apologetskih opisa martirskog života romanopisca (Kermani, 2021, str. 241-242, 243, 244, 291-292, 294-295, 317-318, 323, 391-392). Opis njegova života Kermani zasniva na neprovjerenim i netočnim podacima. Zsigurno je najveća krivotvorina navod da je 1942. “poginuo u Italiji prilikom svojega drugog bijega” (2021, str. 294). Iskaz implicira da je prvi put bježao od nacista iz Njemačke, a drugi put od fašista iz Italije. Kermani, nadalje, piše da je Essad Bey 1942. “kao Židov otjeran u smrt i pokopan kao musliman u talijanskom Positanu, dok su njegovu smrt oplakivali i John Steinbeck, i Gerhard Hauptmann, i većina mještana koji su pred vlastima švejkovski zataškavali židovsko podrijetlo toga apatrida...” (2021, str. 323). No Essad Bey nije bježao od fašista iz Italije, nego se nastojao sroditi s njima, nije poginuo u bijegu i nije otjeran u smrt, nego je umro u krevetu od Buergerove bolesti i pokopan je na mjesnom groblju (Fuhrmann, 2009). Ali tko je stvarno bio Kermanijev “junak” Mohammed Essad Bey?

S obzirom na to da je Essad Bey (1905-1942) ispleo čudesnu fikcijsku priču o svojem životu, rasvjetljavanju njegova životopisa najviše su pridonijeli njemački orijentalist Gerhard Höpp (1996a, 1996b) i američki novinar Tom Reiss (2008). Premda je tvrdio da se rodio kao dijete tatar-

skoga naftnog magnata iz Bakua – mlad je napisao autobiografiju *Öl und Blut im Orient. Meine Kindheit in Baku und meine haarsträubende Flucht durch den Kaukasus* (1930) – potjecao je iz obitelji aškenaskih Židova i vjerojatno je rođen u Kijevu. U kijevskoj sinagogi upisan je u knjigu rođenih kao Leo (Lav) Abramovič Nussimbaum. Majka mu se ubila dok je bio dječak, a otac je stradao u Treblinki. Prešao je na islam 1923., preimenovao se u Mohammeda Essada Beya, nastanio u Berlinu i profilirao kao jedan od istaknutijih članova tamošnje muslimanske zajednice (Baer, 2015, str. 147). Iz Berlina se 1933. preselio u Beč, gdje je 1937. počeo pisati pod pseudonimom Kurban Said. Iz Beča se preselio u Positano, primorsko talijansko selo, gdje se skrasio kao “simpatizer fašizma” (Hegasy, 2008, str. 366). Postupio je kao njegov mnogo poznatiji uzor, Mussolinijev obožavatelj Ezra Pound. Reiss je u ratnim arhivima talijanskog Ministarstva unutarnjih poslova otkrio dopise Essada Beya Mussoliniju o svojem “rasnom statusu” – do kraja života poricao je svoje židovske korijene. Fuhrmann piše kako su ga Mussolinijevi fašisti htjeli angažirati u propagandnoj kampanji koja bi prethodila prodoru talijanske i njemačke vojske na Kavkaz. “Essad Bey bi rado radio za *ducea*. Propala su njegova prijašnja nastojanja da ga Mussolini primi, premda je napisao knjigu o Mussoliniju i premda je *duce* prije primio mnoge Židove” (2009, str. 1). Nije napisao planiranu biografiju Mussolinija jer ga je u tome pretekla rana smrt (Basch, 2018, str. 315).

Bio je plodan pisac, svaštar i skribo-man. Od 1928. do 1938. napisao je šesnaest djela, među njima i biografije Staljina, Lenjina, ruskog cara Nikolaja II, engleske

kraljice Elizabete, iranskog šaha Reze i poslanika Muhameda. Proslavio ga je roman *Ali i Nino* (1937), ljubavna priča muslimana i kršćanke, "Romea i Julije s Kavkaza", koju je napisao pod pseudonimom Kurban Said. No nije potpuno sigurno da je on autor romana. Oспорavanja autorstva potječu s raznih strana. Hegasy (2008, str. 365) piše da "skupina protusemitskih nacionalista do danas tvrdi da Nussimbaum nije autor, nego da je to Josef Vezir". Riječ je o Yusufu Vaziru Çamanzaminliju, azerbajdžanskom piscu i javnoj figuri svoga doba, koji je život okončao 1943. u Staljinovu gulagu. Na temelju komparativne analize novele i drugih djela, i Ayaydin Cebe (2012, str. 50) zaključio je da je Çamanzaminli pravi autor novele. Betty Blair, koja je sa svojim suradnicima provela opsežna arhivska, biografska i literarna istraživanja, zaključuje da je u nastanku romana sudjelovalo više autora, među njima i Kurban Said, ali da je ključan bio Çamanzaminli. U njegovim dnevnicima otkriven je "prototip Nino, mlade židovske djevojke, koju je susreo u Ašgadu u ljeto 1907." (Blair, 2011, str. 12). Kurban Said je "na samrtnoj postelji ... implicirao da je priča došla od njega" (2011, str. 14), a da nije potekla od njega. U noveli autorica vidi "otislike prstiju" Kurban Saida u problematičnim opisima povijesne pozadine priče te misli da je "usklađivao konačnu verziju i ugovor s izdavačem".

Roman *Ali i Nino* (2014) prvo je djelo azerbajdžanske književnosti prevedeno na hrvatski jezik. Predgovor je napisao veleposlanik Azerbajdžana u Zagrebu, koji je ustvrdio da je to reprezentativno djelo zemlje "ljudi koji govore različitim jezicima i predstavljaju različite religije, žive u miru, spokoju i uzajamnom poštovanju, kao

prava obitelji" (2014: V). Sve je to izrekao o zemlji u kojoj su prošlost i sadašnjost duboko prožete vjerskim i etničkim nasiljem i u kojoj se nalazi Gorski Karabah. Otkako je Azerbajdžan postao neovisna država 1991. godine, *Ali i Nino* slovi kao "nacionalni ep" (Hegasy, 2008, str. 365).

Essad Bey nije mimošao ni ove krajeve. U *Muslimanskoj svijesti* 1941. – sarajevskom glasilu koje se 1941. preimenovalo u *Hrvatsku svijest*, a uređivao ga je Munir Ekremov Šahinović, vodeći ustaški propagandist u Bosni i Hercegovini – objavljeno je nekoliko nastavaka njegova rada u kojima obrazlaže kuranske izvore netrpeljivosti muslimana prema Židovima: "Od svih zločinaca Muhamed nije mrzio nikoga kao Židova koji se bori za neznabožce a protiv Islama ... Nije bila samo obična slučajnost da je u prvo doba Muhamedovog vladanja, u Medini najveći broj kazni, smaknuća i progona bio uperen baš protiv Židova. Lagano ali sve jače pogoršavali su se odnosi između Muhamedove vlade i Židova. Postajalo je sve jasnije da u Božjoj Državi nema mjesta Židovima". Nakon što je izgubio nadu da će "prvi narod kojem je poslana Božja knjiga prevesti na Islam...", zato što su se Židovi "nepokolebljivo držali svoje stare vjere", Muhamed je naredio "opću likvidaciju s konačnim ciljem da židovska plemena iz Medine potpuno i za sva vremena budu uklonjena" (Bey, 1941, str. 4). Prema tumačenju Essada Beya, Židovi su bili najomraženiji zločinci s kojima je Muhamed mogao izaći na kraj samo tako da ih potpuno izгна iz svoje Božje države. Islam je shvaćao kao "sveobuhvatan sustav", a muslimansku zajednicu kao "jezgru države... religije, svjetonazora i prava" (Hafez, 2013, str. 9). Sukladno uvjerenju da je jedini ispravan oblik države islamska

teokracija, obrušavao se na kemalističku Tursku tvrdeći da je Atatürk pokušao zatrti zamisao o islamskoj državi, ali da ona nije mrtva. U knjizi *Alah je velik* (1937) ishvalio je “krvavog sultana” Abdüla Hamida II. – nalagodavca masovnih “hamidijskih pokolja” osmanskih Armenaca, ali i Asiraca, Grka i pripadnika drugih kršćanskih manjina potkraj 19. i početkom 20. stoljeća – kao velikog obnovitelja islama.

Nije tekst u *Muslimanskoj svijesti* bio objavljen samo zato da se opiše odnos poslanika Muhameda prema Židovima, nego i da se odatle izvuku pouke. Naime, “židovsko pitanje postalo je aktuelno i kod nas. U općem narodnom interesu židovsko pitanje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bit će riješeno na radikalna način, odnosno ono se na takav način već rješava. S tim u vezi vrlo je zanimljivo i poučno na kakav je način likvidirao Židove u Arabiji u svoje vrijeme Božji poslanik Muhamed Alejhse-lam” (Bey, 1941, str. 4). Tako je Essad Bey poslužio da se opravda zločinačko uništenje Židova i “kod nas”.

Nemoguće je pouzdano ustanoviti na kakav su odjek među bosanskohercegovačkim muslimanima nailazile zamisli Essada Beya. Prema iskazima članova Mladih muslimana, u literaturi koja je najviše utjecala na oblikovanje njihovih zamisli prije rata bio je i njegov spis *Alah je velik* (Omerika, 2014, str. 71). U razgovoru sa Seadom Trhuljom, autorom knjige *Mladi muslimani*, Alija Izetbegović govori o svojoj predratnoj lektiri: “Bio je i velik broj knjiga koje je štampala ona čuvena muslimanska biblioteka u Mostaru. Zvala se ‘Kalajdžićeva biblioteka’. Među knjigama je bila i ‘Allah je velik’ od Esadbeja, jednog kontroverznog pisca čije se pravo ime i ne zna.

Ona je bila pisana sa izvjesnim duhom razumijevanja prema islamu, ali je isto tako sadržavala neke loše strane. Bila je to neka čudna mješavina, pa se pojavila sumnja da pisac uopće nije musliman” (Trhulj, 1992, str. 58). Kermanijeva interpretacija života i djela Essada Beya posve je promašena. Iz izvoda koji su javno dostupni ne može se zaključiti jesu li povjesničari Tvrtko Jakovina i Hrvoje Klasić upozorili na to u svojim izrazito pohvalnim recenzijama toga putopisa.

Literatura

- Ayaydin Cebe, G. Ö. (2012) “The Phantom Author of an Unfathomable Land: Ali and Nino”, *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 15 (4), str. 50-55.
- Baer, M. (2015) “Muslim Encounters with Nazism and Holocaust: The Ahmedi of Berlin and Jewish Convert to Islam Hugo Marcus”, *American Historical Review*, 120 (1), str. 140-171.
- Basch, S. (2018) “Lev Nussimbaum and Banine, from Baku to the Golden Horn”, *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, Special Issue, str. 315-321.
- Bej, E. (1937) *Alah je velik. Propadanje i novi polet islama od Abdul Hamida do Ibn Sauda*. Beograd: Kosmos.
- Bey, E. (1941) “Kako je Muhamed a.s. uništio Židove u Arabiji”, *Muslimanska svijest*, br. 98, 99, 101, 104-105.
- Blair, B. (2011) “The Core Author of Ali & Nino”, *Azerbaijan International Magazine*, 15.2-15.4, str. 12-15.
- Chomsky, N. (2006) *Imperijalne težnje. Razgovori o svijetu nakon 11. 09.* Zagreb: Ljevak.

Chomsky, N. (2008) *Promašene države. Zloporaba vlasti i napad na demokraciju*. Zagreb: Ljevak.

Fuhrmann, W. (2009) "Essad-Bey: im Auftrag von Mussolini und die Raynauische oder die Buerger-Krankheit". Essadbey.de/pdf/EB_im%20Auftrag%20von%20Mussolini.pdf

Hafez, F. (2013) "Der Gottesstaat des Esad Bey", *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 13, str. 1-21.

Hegasy, S. (2008) "Lev Nussimbaum – Essad Bey – Kurban Said. Ein Schriftsteller zwischen Orient und Okzident", *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 60 (4), str. 365-368.

Höpp, G. (1996a) "Mohamed Essad Bey: Nur Orient für Europäer?", *Asien, Afrika, Lateinamerika*, 25 (1), str. 75-97.

Höpp, G. (1996b) "Noussimbaum wird Essad Bey. Annäherungen an eine Biographie zwischen Kulturen", *Moslemische Revue*, 16 (1), str. 18-26.

Kasapović, M. (2005) *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: Politička kultura.

Omerika, A. (2014) *Islam in Bosnien-Herzegowina und die Netzwerke der Jungmuslime (1918-1983)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Reiss, T. (2008) *Der Orientalist. Auf den Spuren von Essad Bey*. Hamburg: Osburg Verlag.

Said, K. (2014) *Ali i Nino*. Zagreb: Opus gradna.

Todorova, M. (2015) *Imaginarni Balkan*. Zagreb: Ljevak.

Trhulj, S. (1992) *Mladi muslimani*. Zagreb: Globus.

Recenzija

Antoine Compagnon **Antimodernisti: Od Josepha de Maistre do Rolanda Barthesa**

Matica Hrvatska, Zagreb, 2020., 428 str.

Objavlivanjem Compagnonove knjige *Antimodernisti: Od Josepha de Maistre do Rolanda Barthesa* na hrvatskom smo jeziku najzad dobili značajnu genealošku studiju o antimodernističkoj imaginaciji i njezinom zamršenom povijesnom razvoju u proteklih dvije stotine godina. Jedina studija iz područja analize antimodernističkih ideja na hrvatskom jeziku dosad je bila knjiga *Antimodernizam* Zorana Kravara (2004), u kojoj su *Rodeње tragedije* i *Rheingold* uzeti kao početak povijesti "antimodernističke dokse". U *Antimodernistima* Compagnon razvija posve drugačiji pristup, razmatrajući razvoj antimodernističke imaginacije u puno širim povijesnim okvirima (od konca 18. stoljeća pa sve do 1980.) i uzimajući pritom Francusku revoluciju kao epohalni prijelom u opreci s kojim se izgradila antimodernistička imaginacija. Nasuprot Kravarovom pristupu koji se temelji na pokušaju definiranja antimodernizma "kao oznake za određenu skupinu kritičkih pogleda i reakcija na modernu" (2004, str. 9), Compagnonova se analiza ne fokusira na antimodernizam, već na "antimodernu" imaginaciju – imaginaciju onih koji su se osjećali kao "antimoderni" u zenitu epohe

Mirjana Kasapović